

Etkinlikler - II. Abdülhamid Dönem

Selim Deringil - Edhem Eldem

Edhem Eldem: Osmanlıların Avrupalılar gibi nişan ve madalya kullanmaya başlamaları 1850'lerden itibaren gündeme gelir. 25 sene sonra, 1876'da tahta gelen II. Abdülhamid yeni bir şey keşfetmemiştir, fakat kanımca onun bu geleneği en uç noktaya taşımış, sembolizmden ve ideolojiden en çok istifade eden ve madalyayı bir taltif ve siyasi manipülasyon aracı olarak en yoğun şekilde kullanan hükümdar olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan Hamidî döneme özellikle bakmanın faydalı olacağını sanıyorum.

Madalya ve nişan konusunda bazen ifrata kaçmış biri olan II. Abdülhamid ile ilgili en dikkat çekici noktalardan biri, kendisinin şahsen bunları çok az kullanmış olmasıdır. Neredeyse bir ters snobizm uygular gibi kendisi sade giyinir, sadece Osmanî Nişanı takardı.

Selim Deringil: Nişan, madalya ve bunlar etrafında dönen her türlü seremoni bir iktidar meselesidir. Bir İngiliz tarihçi, "iktidar rüzgâr gibidir; göremezsiniz, ama gücünü hissedersiniz" der. Nitekim bu nişan meselesi de bu güç gösterisinin küçük dozlara indirgenmiş bir biçimidir. Neticede nişan veren ile alan arasında bir ilişki söz konusudur. Çoğu kez bir ast üst ilişkisi olmaklar beraber, bazı durumlarda, hükümdarlar arasında bir alışveriş söz konusu olduğu zaman teorik olarak eşitler arasında bir hediye alışverişi şeklinde geçer. Bunun bir başka boyutu, Abdülhamid'in verdiği nişanların garip bir şekilde diplomaside de ciddi bir ağırlık taşımasıdır.

Abdülhamid döneminde bir nişan enflasyonu yaşandığı, bugünkü kaba tabirle bu uygulamanın ayağa düştüğü, herkese nişan verilir olduğu şeklindeki teze pek katılmıyorum. Adette bir artış söz konusudur; ama gene de bunun nişan ve madalyaların değer yitirmesi anlamına geldiğini düşünmüyorum. Bunu her derecedeki, hayatın her konumundaki insan için bir şekilde kaale alınma, taltif edilme, o kişinin mevcudiyetini tanıma girişimi diyebiliriz.

O bu tür, çok spesifik dozajda bir şefkat veya iktidarın okşaması göstergesi gerçekten de İmparatorluğu kurtarmaz tabii ki, ama astla üst arasındaki bu diyalogda önemli yer tutar, bazen işe de yarar. Örneğin başa çıkamadığınız bir Kürt beyi veya bileğini bükemediğiniz bir eşkıyayı iki şekilde yola getirebilirsiniz. Birincisi, askeri yolla tedip edebilirsiniz, ki çok pahalıya mal olur. Bunun daha basit yolu, falanca şeyhe heyet gönderip, verilecek bir nişanla onu oranın kaymakamı ilan edip, oraların ondan sorulacağını, küçük çaptaki eşkıyalarla başa çıkmanın da onun sorumluluğu olacağını söylemektir. Dolayısıyla, nişan meselesi pratik amaçlardan tamamen yoksun değildir.

Edhem Eldem: Bu dönemde nişan ve madalya konusunda bir enflasyon olup olmadığı meselesine tekrar gelebileceğimizi düşünüyorum. Bana göre ne biri ne de ötekenden söz etmek mümkün; mesele çok daha karışık. Galiba Abdülhamid dönemindeki en ilginç gelişmelerden biri, bu objeleri kullanmakta ve tasarlamakta kullandığı bilinç.

Abdülhamid dönemi çok kötü başlar; nitekim ilk ihdas ettiği madalya, Osmanlı'nın 19. yüzyılda yaşadığı en ağır hezimet olan 93 harbi için düzenlenmiş bir madalyadır. Şu veya bu nedenle harbe iştirak etmiş askerlere bir şekilde bir şey vermek âdetten olduğundan, savaş sonrasında Rusya muharebesi madalyası ihdas edilir.

Benim ilgimi çeken, ilk madalyasından itibaren Abdülhamid'de bir sembolizm obsesyonu görülüyor olmasıdır. İlk madalyasındaki tuğranın yanında yer alan çiçek motifi, aslında Abdülmecid'in kullandığı, tefrik edici bir unsurdur; yani Osmanlı'da tuğranın yanında bir başka motif olması 19. yüzyıla aittir. Bunun ilk örneği, II. Mahmud'un tuğrasının yanındaki "Adlî" yazısıdır. Abdülmecid ise sadece bir gül koyarak kullanır tuğrasını. Abdülaziz'de veya Murad'da tuğra sadedir.

Abdülhamid, ilk ihdas ettiği "hezimet" madalyasında babası gibi çiçek kullanır; ama hemen akabinde, madalyada çiçeğin yerini "el Gazi" unvanı alır. Bu unvan, özellikle 18. yüzyılın sonundan itibaren belirli bir muzafferiyet göstergesi olarak padişaha resmen verilir. Abdülhamid de, daha 1877'nin ilk aylarında kendine bu unvanı alır ve sonra da madalyaya koyar; daha sonraki bütün madalyalarında da kullanır. Hemen ardından, 1881 'den itibaren de meşhur Arma-i Osmanîyi kullanmaya başlar. 1850'de Brüksel'de Osmanlılar için yaratılmış bir madalya, ilk gayri resmi arma-i Osmanî denemesi sayılabilir. Abdülhamid dönemindeki İmtiyaz Madalyasında ise Arma-i Osmanînin olgunlaşmış hali görülür. Arma-i Osmanîde hangi unsurların hangi sırayla yer aldığı, her birinin neyi temsil ettiği bir nizamnameyle belirlenir. Kullanımı da kurallara bağlıdır.

Selim Deringil: 1890'larda bir ara, Arma-i Osmanînin muhtelif yerlerde rasgele ve yalan yanlış kullanılmaya başlamış olması padişahın dikkatini çeker ve bunun esasının ne olduğunu sorar. Nereden geldiğini keşfetmek için üç hafta uğraşılır ve ilk defa bir İtalyan sanatçıya II. Mahmud tarafından sipariş edilmiş olduğu ortaya çıkar. Armada muhtelif unsurların hepsinin temsili boyutları vardır. Silahların kimisi eski tarz Osmanlı silahları, kimisi yeni silahlardır ve hepsi yan yana yer alır. Örneğin yeniçeri teberiyle modern süngülu piyade tüfeği karşılıklı bir aradadır. Armadaki terazi adaleti simgeler, altında yer alan iki ciltten ise birisi Nizami Kanunu, diğeri ise Şeriatı simgeler. Tuğra ise her padişahta değişir.

Arma-i Osmanîye niçin ihtiyaç duyulduğu sorusunun cevabına dair belirgin bir açıklamaya herhangi bir kaynaktan rastlamadım. Tek ulaştığım nokta, devletin şahsiyetini padişahınkinden ayırmak ihtiyacıydı. Karakollar, devlet binaları, mezar taşları üzerinde rastlanan Arma-i Osmanîyi kullanma izninin kimlere verildiği konusu enteresandır. Örneğin bir vesikada, çaycı Manolaki'nin kendine "Sarayı Hümayun çaycıbaşısı" diye bir unvan takıp çayhanesinin üzerine Arma-i Osmanî astığı yazılıdır. Manolaki bu konuda sorguya alınır ve sonunda Arma-i Osmanîyi indirmek durumunda kalır. Saraydan izin alarak Arma-i Osmanî kullananlara bir örnek, Abdullah Biraderlerdir.

Arma, tam da Eric Hobsbawm'ın tabiriyle, "icat edilen gelenek" kategorisine girer. Her zaman mevcut olduğunu zannettiğiniz bir şeyin —örneğin bir bina veya bir yol, bir arkad— başka gözle bakınca aslında icat edilen bir gelenek olduğu ortaya çıkar. Yakın bir tarihte bilinçli şekilde gündeme gelen bu "gelenek'e Arma-i Osmanînin kullanımı iyi bir örnek.

Edhem Eldem: Yurtdışında arma kullanımına bakıldığında, öncelikle Avrupa devletleri ile Osmanlı arasındaki bir farka değinmek gerekir, ki o da Osmanlı'nın Avrupa'ya benzer bir geçmişi ve özellikle heraldik bir geleneği olmamasıdır. Avrupa'daki arma ve semboller, Osmanlı'da olmayan bir şeydir. Bu tür sembollerin ilk ortaya çıkışı III. Selim zamanına denk düşer. Bu dönemde tuğra dışında ay-yıldız kullanılır.

Osmanlı sisteminde şöyle çapraşık bir durum vardır: Padişahla beraber devlet de yok olur. Onun içindir ki eski padişah ile halefi arasındaki kritik an çok tehlikelidir. Orada padişah olmadığı için devlet de yoktur. Örneğin, padişah İstanbul'dan uzak bir yerde öldüyse bu ölüm gizlenir. Oysa artık 18-19. yüzyılda devletin devamlılığı mefhumu daha belirgin bir hal almaya başlar. O yüzden alâmet anlamında devletin bir nişanına ihtiyaç duyulmaya başlar.

Selim döneminde, özellikle donanma sancaklarında kullanılmaya başlanan ay- yıldız, dönemin dokümanlarında açıkça "Devlet-i Aliyyenin nişanı olan ay ve yıldız" olarak tanımlanır.

Abdülhamid'in en önemli yanı, padişah ile devleti net olarak ayırmasıdır. Bu dönemde her unsur tarif edilir ve sistematik olarak kullanılır. Dikkatleri çeken noktalardan biri, Abdülhamid döneminde ilk defa bir vatanperverlik ideolojisinin kullanılmaya başlanmasıdır. Tesisat-ı askeriye madalyasının arkasında, "Nişane-i Hamiyet-i Vataniye" tamlaması yer alır ki o dönem için "vatanperverlik" Abdülhamid'den beklenmeyecek kadar modern bir kavramdır. Bu bir çeşit devlet milliyetçiliğinin ilk ifadesi gibidir. 1897'deki Yunan muharebesinden sonra müthiş bir propaganda başlar; çünkü uzun süredir ilk defa bir zafer kazanılmıştır. Yunan Muharebesi Madalyasının dağıtımına ilişkin kimi tasvirlerde, Abdülhamid'in yaverine okuttuğu "arslanlarım, evlatlarım" türünden nutuklarına rastlanır. Bu, Abdülmecid veya Abdülaziz dönemlerinde görmediğimiz, modern türden bir milliyetçiliktir. Dolayısıyla Abdülhamid'in sembolizmin ötesinde ideolojik olarak en büyük kuvvetlerinden biri, vatanperverliği Jön Türklerden çok daha evvel gündeme getirip kullanmış olmasıdır.

Selim Deringil: Bazı tarihçilerin "resmi milliyetçilik" veya "imparatorluk milliyetçiliği" olarak nitelendirdiği bu konu, doğrudan doğruya devletin zirvesindeki kişi ile halkın, aracı makamlar olmadan, doğrudan ilişki içine girmeleridir. Bu ilişki biçiminin gündelik hayatta tam manasıyla her zaman gerçekleşmesi mümkün değildir; zira küçük kasaba veya köydeki kişi, yerel komutan veya en fazla kaymakamla görüşebilir, ama gene de bu tarz bire bir ilişkiler söz konusudur. Örneğin bir köyden bir kişinin bile Yunan muharebesi madalyası alması, bir köyde bir efsane yaratır. Abdülhamid'in sarayından çıkmadan, mevcudiyetini bir şekilde bu tür taktiklerle teb'asına hissettirmesi de bu nişanların bir başka boyutudur.

Edhem Eldem: 1906 yılına ait salnamede madalyaları ve nişanları saydığımda, ortalama olarak her devlet memurunun 1,17 madalya ve nişanı olduğunu saptadım. Kimi daha fazla kimi daha az almakla beraber, herkese bir madalyanın neredeyse garanti olduğu sonucunu verir bu. Dolayısıyla, Abdülhamid döneminde bir rutinleşme söz konusudur. Devlete intisap ettiğiniz ve belirli bir rütbeye geldiğiniz anda, otomatik olarak dördüncü beşinci dereceden bir Mecidî, Osmanî nişanı almanız muhakkak gibidir. Merkez idaresinde çok daha büyük bir yoğunluk söz konusuysen, taşrada ortalama daha düşüktür; en yüksek sayı ise Mabeyne aittir. Bu, tipik bir Abdülhamid sistemidir. Bu hiyerarşide Yıldız Bab-ı Âli'ye, Bab-ı Âli de taşraya baskındır Bu hiyerarşi dahilinde müthiş bir rutinleşme vardır. Bu da sonunda bir devalüasyon, kıymetten düşmeyi beraberinde getirir. Fakat asıl unutulmaması gereken, 19. yüzyılın ikinci yarısında bu devalüasyon olgusunun bütün dünyada olduğudur. O dönemdeki Fransız gazetelerinde en çok şikâyet edilen şey, neredeyse kürekle nişan dağıtılması, asıl hak edenlerin nişan alamadığıdır. Dolayısıyla, 19. yüzyıl ifratıyla beraber madalya ve nişan asırdır. Bir ayağa düşme, rutinleşme söz konusudur; ancak bu, tüm dünyada özellikle de monarşik sistemlerde hissedilen olgunun bir yansımasıdır. Dolayısıyla bu durum normal modernleşmenin bir vechesi olarak değerlendirilmelidir.

İkinci nokta, Abdülhamid'in nişan ve madalya dağıtımını bilinçli olarak kullanmış olmasıdır. Bazı türden, harcıalem diyebileceğimiz madalyaları bol keseden dağıtırken, öbürlerini çok daha sınırlı kullanmıştır. Örneğin altın veya gümüş İmtiyaz Madalyası hemen hemen her devlet memurunda bulunur; zira burada önemli olan, bir diyalog oluşturmaktır. Oysa Nişan-ı Âli-i İmtiyaz, Salname'de sadece 40 kişinin üzerinde görülür.

Selim Deringil: Nişan ve madalyaların kimler tarafından nerelerde kullanıldığına dair bir örnek vermek istiyorum. 1890'ların sonlarına doğru, Isparta kaymakamının Konya vilayetine yazdığı, oradan da İstanbul'a, saraya yazılan bir yazıda, kaymakam kendi bölgesindeki Gayrimüslimlerin dinî bayramlarında kilisede resmi üniformalarının üzerine ay-yıldızlı nişan takmalarını yasakladığını bildirir; ancak kendisine hemen bu uygulamaya son vermesi bildirilir. Zira bu durum, insanların devleti ne kadar benimsediklerinin bir göstergesidir, istenen de budur zaten ve asla müdahale edilmemesi gerekmektedir.

Abdülhamid döneminde imparatorluğun kurucularının efsanesi bilinçli bir politikayla pompalanır. Örneğin Söğüt'teki Ertuğrul Gazi Türbesi büyük paralarla ihya edilir ve bir ziyaretgâh haline getirilir. Ayrıca her sene, belli günlerde, Kayı boyunun en saf soyundan olduklarını iddia eden Karakeçili aşiretinden geleneksel kıyafetlerini giymiş atlılar, cirit oyunları gibi Türklüğün geleneksel sporlarını icra ederler. Bir diğer örnek, Ertuğrul, Osman, Orhan gibi kurucu vasfı haiz olan hükümdarların isimlerinin yatlılara (örneğin Ertuğrul yatı), muhtelif nişanlara verilmesidir. Bu dönemde adeta "köklerimiz elimizi dokunduralım, temas edelim, köklerimizle somut, elle tutulur bir bağ kuralım" gibi bir çaba söz konusudur.